

Урок №7

Тема. Український самвидав: теми, ідеї, автори.

Практичне заняття

I. Опрацювання навчального матеріалу.

Походження терміна «самвидав» історики пов'язують з іменем письменника І. Багряного. У 1929 р. у Харкові він випустив авторський збірник «Ave Maria», указавши видавництво «САМ». Автор роздавав книжки в невеличкі магазини, а потім розказував друзям, де їх можна купити. Та згодом радянська влада все одно дізнавалась про ці примірники й конфісковувала їх.

Написані від руки, надруковані на друкарських машинках, перефотографовані з плівок “самвидавні” матеріали передавались з рук у руки “надійним” людям, які, в свою чергу, поширювали їх серед своїх родичів, близьких знайомих, друзів, роблячи таким чином процес стихійним та неконтрольованим. Оскільки матеріали “самвидаву” розповсюджувались головним чином в містах (частина з них потрапляла за кордон), то, відповідно, його читачами були насамперед інтелігенція та робітники. Тільки невелика частина цієї непідцензурної продукції потрапляла в село, відтак ставала об'єктом уваги селян.

У своєму розвитку український “самвидав” пройшов декілька етапів.

Перший припадає на початок 1960-х років, коли виник суто літературний “самвидав”. Це були переважно поезії, а також статті чи спогади, що стосувались питань літератури.

Другий охоплює 1963–1965 роки, коли з'являються статті політичного характеру, а також анонімна публіцистика.

Третій етап – друга половина 1960-х років – це період поширення статей з авторськими підписами, з перевагою публіцистики і документів.

Одними з перших поширились серед читацької аудиторії вірші та щоденник **В.Симоненка**. "...Йому судилося на одному з критичних поворотів історії бути обранцем, устами якого промовляє доля нації", – стверджує один західний дослідник. І має рацію, бо В.Симоненко – дійсно поет національної ідеї, яка означає не що інше, як повноту суверенного державного і культурного існування української нації. В цьому переконуємося, прочитавши та проаналізувавши його твори. У 1964-65 роках на Івано-Франківщині група активістів на чолі з Зиновієм Красівським створила журнал «Воля і батьківщина». Журнал складався з 13-22 сторінок машинописного тексту і видавався щоквартально. В умовах підпілля випуск подібного тексту був складним процесом не тільки через тиск влади, а й через технічну складність верстки примірників.

Велике враження на українську інтелігенцію справив памфлет "З приводу процесу над Погружальським". У ньому піддається сумніву офіційна версія виникнення пожежі в науковій бібліотеці м. Києва у травні 1964 р., яка завдала непоправних втрат українській культурі, знищивши велику кількість україномовної літератури, архівних матеріалів. Автори памфлету пов'язували цю подію із наступом великодержавного російського шовінізму.

Серед анонімних статей політичного характеру, що поширювались в середині 1960-х років, виділяється своєю радикальністю документ, що був складений у трьох варіантах під назвами "Стан і завдання українського визвольного руху", "Про сучасне і майбутнє України", "Думки комуніста про сучасне і майбутнє українського народу". У ньому вказувалося на те, що радянське суспільство проминуло апогей свого соціального поступу, що СРСР став державою авторитарної олігархії (всевладних чиновників), а програма КПРС є політично найбільш концентрованим виразом ортодоксальної демагогії. Далі в документі зазначалося, що радянська держава стала гальмом для дальшого розвитку

економіки і духовних цінностей народів СРСР. “Україна, яка постане в результаті розв’язання завдань нинішнього руху, позбудеться, нарешті, вікових колоніальних повинностей перед шовіністичною Росією.

Не менш гострі і болючі питання становища української нації висвітлювали “самвидавні” статті “Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства”, “Сучасний імперіалізм”, “Націоналісти”, “Уроки історії”, “Українська освіта в шовіністичному зашморзі”, “12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство”.

В УРСР у 1960-1980-х роках «самвидав» став історичним явищем, засобом боротьби проти ненависного тоталітарного режиму, який намагався контролювати всі прояви суспільного життя, навіть думки, мрії та сподівання громадян. У цьому на перешкоді тоталітаризму поставав «самвидав». За його допомогою до зацікавлених громадян доходила поза цензурна література. Це були заборонені художні, філософські, суспільно-політичні твори українських і зарубіжних авторів, передруки релігійних (богослужбових) книг, українські дореволюційні видання та видання, надруковані емігрантами, заяви, петиції, клопотання, листи учасників національно-визвольного руху.

Українська інтелігенція розглядала «самвидав» як форму втілення в життя свободи слова, гарантованої конституціями УРСР і СРСР, як «інтелектуальний» опір компартійним можновладцям. Найрадикальніші вбачали в «самвидаві» опір радянському режиму. За підрахунками вчених, наприкінці 1976 р. в Україні було видано понад 3 тис. документів такої літератури, як українських, так і російських дисидентів.

Власноруч видані публікації були чи не єдиним способом висловити опозиційну до радянської влади думку. Анонімно створені статті та примірники давали змогу уникнути репресивної машини.

Серед українських самвидавних публікацій найвідомішими є:

«Інтернаціоналізм чи русифікація» Івана Дзюби,

«Лихо з розуму» В’ячеслава Чорновола,

«Приєднання чи возз’єднання?» М. Брайчевського.

Як і друга половина 1960-х, так і початок 1970-х років були періодом розквіту українського “самвидаву”. Саме в цей час виникла та була реалізована ідея створення поза цензурного видання. У січні 1970 року з’явився перший номер журналу “Український вісник”. Його поява означала вихід національного руху на вищий щабель свого розвитку, дуже близький до організаційного оформлення. Поширюючи інформацію про замовчувані владою події суспільно-політичного життя, публікуючи матеріали “самвидаву”, журнал

формував світогляд частини українців, сприяв залученню щораз більшої їх кількості до активної політичної діяльності.

Врешті-решт, масштаби поширення та читання “самвидаву” набули таких значних розмірів як в СРСР, так і в Україні (за офіційними даними в республіці було вилучено близько 5 тисяч антирадянських, націоналістичних та інших ворожих документів [21, ф.1, оп.10, спр.1401, арк.40]), що це призвело до ухвалення 28 червня 1971 року ЦК КПРС таємної постанови “Про заходи по протидії нелегальному розповсюдженню антирадянських та інших політично шкідливих матеріалів”, а невдовзі – відповідного рішення на республіканському рівні [13, с.351–353]. Тобто була санкціонована широкомасштабна акція з розгрому “самвидаву”, результатом якої став “генеральний погром” 1972–1973 років – арешт провідних і не тільки діячів українського національного руху. В своєму звіті ЦК КПУ доповів у Москву, що внаслідок проведення відповідних заходів “активність в середовищі націоналістичних елементів, що залишилась на свободі, помітно знизилась, частина з них припинила антирадянську діяльність”.

Попри тотальну цензуру радянської влади і заборону будь-якого самостійного друку, завжди заходились способи поширювати контр тексти. Український самвидав об’єднав найрізноманітніші верстви населення, тому існувала величезна жанрова різноманітність видань – від жартівливих сатиричних до серйозних політичних. Пласт недослідженого матеріалу і досі залишається надзвичайно великим, тому точне уявлення про масштаби явища самвидаву наразі дати складно.